

ÇİN: WASHINGTON UZLAŞMASINDAN BEİJİNG UZLAŞMASINA

Serdar ÖZTÜRK*, Ali SÖZDEMİR** ve Bekir GÖVDERE***

Özet

Yeni yüzyılın başlangıcında, Beijing Uzlaşması ve Çin Modeli konusunda uluslararası bir tartışma ortaya çıkmıştır. Neo-liberalizmin gerçek kabul edilebilirliği temeline dayanan Washington Uzlaşması ABD Hükümeti ve uluslararası finansal kurumlar tarafından temel rehber prensipler olarak kabul edilen ve şok terapiye dayanan bir politikalar setidir. Çin, bu politikalar setini uygulamayı reddetmiş ve kendi geliştirdiği, Beijing Uzlaşması olarak adlandırılan yeni bir politik modelini uygulamıştır. Bu politikalar bazı aksaklıklarına rağmen oldukça başarılı bir performans sergilemiştir. Çin'in yakalamış olduğu bu başarılı çizgi, kalkınma yolunda olan birçok ülkeye günümüzde de yol gösterir niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Beijing Uzlaşması, Washington Uzlaşması, Çin

China: From Washington Consensus to Beijing Consensus

Abstract

There has been an international discussion about Beijing Consensus and Chinese economic model since the beginning of new century. The well-known phrase "Washington Consensus" is combination of ideas gathered from International Monetary Fund (IMF), the World Bank, and the U.S. Treasury and the purpose of this collaboration is to bring development to the emerging countries. On the other hand, China has refused to apply these economic regulations set by Washington Consensus instead applied its own system and regulations and this is called as Beijing Consensus. China's new economic model has been very successful with a small number of problems. China's success trend could be used for many developing countries.

Key words: Beijing Consensus, Washington Consensus, China

I. GİRİŞ

Piyasa ekonomisi ve liberal yaklaşımların hız kazanmaya başladığı 1980'li yıllarda, özellikle yükselen ekonomiler, bir taraftan dünya ile entegrasyonu gerçekleştirme çabası içine girmişler, diğer taraftan bunu sağlarken de borç batağı

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

*** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Bölümü

içinde bir krizden diğerine sürüklenen ekonomilerini düze çıkarma mücadelesinin sancılarını çekmişlerdir.

Yoğun borç krizlerinin yaşandığı bu süreçte, Latin Amerika ülkelerinin içinde bulunduğu koşullarla ilişkili olarak, John Williamson tarafından Washington Uzlaşması kavramı geliştirilmiştir. O dönemden beri söz konusu uzlaşma, 1990'ların global ekonomisinin yönetiminde ABD Hükümeti ve uluslararası finansal kuruluşlar tarafından temel rehber prensipler olarak kabul edilmiştir. Williamson Uzlaşması, on maddelik politik reform seti olarak belirlenmiş ve tartışılmıştır. Fakat, aslında, Uzlaşmanın arkasında yatan temel prensiplerin “serbest piyasa” ve “sağlam (itibarlı) para” olduğu söylenebilir.

1949 yılında gerçekleştirilen komünist devrimden sonra, Çin, yaklaşık 30 yıllık bir dönem boyunca kendini dünyadan izole etmiştir. Hükümet bu dönemde sanayileşmiş dünya ile sınırlı uluslararası ticaret ve yabancı yatırımları kapsayan, bir kendi kendine yeterlilik politikası izlemiştir. Bu süreçte ekonomik sistem; çarpık bir piyasa yapısı ve etkinsiz bir bürokratik yönetim gibi daha birçok etkin olmayan bir yapı ile ifade edilen komünist ekonomik sisteme adapte edilmeye çalışılmıştır. 1978 yılı sonunda başlatılan reformlar ile birlikte sistem gittikçe yumuşatılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Çin’de, sadece geniş bir işgücü potansiyeline oranla ciddi boyutlarda sermaye kıtlığı içinde değil, aynı zamanda sanayileşmiş dünya ile karşılaştırıldığında son derece geri üretim teknolojilerine sahip bir ülke konumunda bulunmaktadır. Bu dönemde başlayan ve ülkeyi merkezi planlı bir ekonomik yapıdan, serbest piyasa ekonomisine kademeli olarak dönüştürmeyi hedefleyen ekonomik reformlar sayesinde Çin hızlı bir büyüme ve gelişme performansı göstermiştir. Daha küçük bir devlet ve piyasa güçlerine dayanan kalkınma anlayışını savunan Washington Uzlaşması çıkmazından kurtulmak isteyen pek çok yükselen ekonomiye, Çin geniş kapsamlı ve şok bir uygulamanın yerine kademeli bir yerleşimi benimseyen alternatif kalkınma modeli ile ilham kaynağı olmuştur ve halen de olmaktadır.

II. KALKINMA DÜŞÜNCESİNDE DEĞİŞİM SÜRECİ

İkinci dünya savaşından sonraki, birinci kuşak kalkınma ekonomisi olarak isimlendirilen, dönemde bağımsızlığını henüz ilan etmiş olan, yükselen ekonomilerin kalkınmalarının hızlanmasına yönelik politikanın temelinde, kaynak mobilizasyonu yer almıştır. Düşük büyüme oranı, istihdam ve üretim düzeyi problemi ile yüz yüze kalan ekonomiler, bu açmazdan kurtulabilmek için kamu harcama artışlarını, bütçe açıklarını ve gevşek para politikalarını içeren Keynesgil politikaları benimsemişler ve hayata geçirmişlerdir. Yani talep yanlı politikaların uygulama süreci başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin istikrarlı bir fiyat sistemine sahip olmadığına ve büyük yapısal değişimlerin gerekli olduğuna inanan birinci kuşak kalkınma iktisatçıları, en büyük değişim birimi olarak devleti baz almışlardır (Parasız, 2003: 1-4).

1950'li yılların büyük bir bölümü ile 1960'lı yıllarda kalkınma fikri, toplam büyüme ile eşanlı kabul edilmiştir. Bu dönemde kalkınma geniş ve açık bir yol olarak tanımlanmış; fakat uygulamada daha çok ulusal gelirin artırılması amacıyla fiziki ve insan sermayesinin biriktirilmesi süreci olarak görülmüştür. Bu dönemde, yapısal dönüşümde ve kalkınma programlarında devlete kapsamlı rol veren büyük kalkınma stratejileri geliştirmişleridir.

İkinci kuşak kalkınma ekonomisi döneminde ise Neo-Klasik ekonomik prensipler temeline dayanan katı bir gerçeklik söz konusudur. 1965'lerin başlarında başlayan değişim ve kalkınma fikri, ekonomik ve sosyal süreçler ile daha fazla belirlenir hale gelmiştir. Bu dönemde GSYİH'nın tahtını kaybetmesi ile çatlaklar meydana gelmiş ve kalkınmanın gerçek hedefi olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması yönünde bir eğilim baş göstermiştir. Yoksulluğun azalışı ile ilgili argümanlar oldukça ideolojiktir. Genellikle teorik ve deneysel analizlerin hatalı ve eksik oluşuna dayanmıştır. 1970'lerin sonunda başlayan uzun makro ekonomik kriz boyunca yoksulluğun önemi bir kenara bırakılmıştır. 1980'lerde hakim olan Neo-Liberal akım, dağılımı ve yoksulluğu önemsememiş ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için piyasa mekanizmasının yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır (Wolfensohn, 2004).

III. WASHINGTON UZLAŞMASINA DOĞRU

1990'lar kalkınma fikirleri piyasasında büyük değişikliklere sahne olmuştur. 1980'lerde uygulanan programlardan alınan dersler; ekonomik, politik ve sosyal teorideki yenilikler, kalkınma fikrini daha pragmatik, daha geniş ve daha iyi tamamlanan kalkınma anlayışı tarafından şekillendirilen yeni bir paradigmaya doğru itmiştir.

1980'li ve 1990'lı yıllar ülkemizde ve gelişen birçok ülkede Washington Uzlaşması ağırlıklı kalkınma teorisi ve uygulamalarının başlangıcı olmuştur. Bu kavram ilk kez 1989 yılında John Williamson tarafından kullanılmıştır (Williamson, 2005). IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların düşüncelerini yansıtan ve temelde 1980'li yılların başlarından itibaren yapısal uyum programları ile IMF ve Dünya Bankası tarafından üyelerine uygulattırılan politikalar Washington Uzlaşması olarak isimlendirilmektedir (Williamson, 2004). Williamson, Washington Uzlaşması'nın iki temel bileşeni olduğunu söylemiştir. ABD Kongresi ile Beyaz Saray'ın oluşturduğu "politik yapı" ile IMF, Dünya Bankası, ABD Maliye Bakanlığı ve araştırma merkezlerinin (think-tank) oluşturduğu "teknokratik yapı" (Naim, 1999).

Washington Uzlaşması'nın küresel anlamda ön plana çıkmasında iki önemli unsur rol oynamıştır: Bunlardan ilki, 1950-1960'lı yıllardaki kalkınma ideolojisi ve uygulamalarının başarısızlığıdır. Bu dönemde ithal ikamesine dayalı endüstrileşmenin, beş yıllık planların; kamu sahipliğinin, stratejik endüstrilerin kamu kontrolünde olmasının, emek piyasasında gerçekleştirilen düzenlemelerinin ve tasarruf ve yatırım akımları üzerinde devlet kontrolünün, yükselen ekonomilerin büyümesi üzerinde çok fazla etkili politikalar olmadığı kabul edilmiştir. İkinci

olarak, başta IMF, Dünya Bankası olmak üzere tüm uluslararası kurumların, Washington Uzlaşması reçetelerini oldukça kararlı bir şekilde desteklemeleridir. 1980'li yılların sonlarında, bu mutabakatın temel fikirleri birçok iktisatçı tarafından benimsenen ve desteklenen benimsediği Ortodoks ekonomi prensiplerine dönmüştür (Parasız, 2003: 48–49).

J. Williamson, çok büyük ölçüde resmi Washington'un görüşlerini yansıtan ve 1980'lerin sonunda Latin Amerika için bir kurtuluş yolu olacak politik reformlar setini on başlık altında toplamıştır (Williamson, 2000: 13-14). Bu reformlar seti 1991'de Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından, Doğu Avrupa ülkelerinin piyasa ekonomisine geçişlerini sağlamak amacıyla da kullanılmıştır. On maddelik bu politik reçete aşağıdaki gibi sıralanabilir (Williamson, 2003: 10–12):

- Mali disiplin: Bütçe açıklarının azaltılması
- Kamu harcamalarının öncelik gerektiren alanlara göre yeniden düzenlenmesi (ekonomik getirisi düşük olan sübvansiyon, idari, askeri vb. gibi harcamaların azaltılması; Sağlık, eğitim ve altyapı gibi ekonomik getirisi yüksek ve gelir dağılımını iyileştiren harcamaların artırılması)
- Vergi reformu: Marjinal vergi oranlarının düşürülmesiyle birlikte (eşanlı olarak) vergi tabanının genişletilmesi
- Faiz oranlarının liberalizasyonu (finansal liberalizasyon)
- Rekabetçi döviz kuru
- Ticaret liberalizasyonu: Miktar kısıtlamalarından tarifelere geçilmesi ve tarifelerin giderek düşürülmesi
- İçsel doğrudan yabancı yatırımların teşviki: Yabancı firmaların giriş engellerinin kaldırılması ve yabancı firmalara yerli firmalarla eşit koşullarda rekabet yapabilmesinin sağlanması
- Özelleştirme: KİT'lerin özelleştirilmesi
- Deregülasyon: Piyasaya yeni girişleri engelleyen düzenlemelerin kaldırılması, rekabeti engelleyen düzenlemelerin kaldırılması, çevrenin korunması ve finansal kurumların gözetimine yönelik düzenlemelerin yapılması
- Mülkiyet haklarının korunması: Ekonomide mülkiyet haklarını koruyan yasal bir sistemin oluşturulması

Washington Uzlaşması'nda, devletin rolünün yeniden değerlendirilmesi ve piyasanın rolünün genişlemesi ile daha açık ve rekabetçi bir ekonominin desteklenmesi hedeflenmiştir. Washington uzlaşmasının bir başka unsuru, uluslararası finansal kurumların desteği ile yapısal reformların gerçekleştirilmesidir. Bu, ekonomilerin uluslararası sermaye piyasalarına girişine ve kaybedilen unsurların yeniden kazanılmasına yardımcı olacaktı. Kısaca uzlaşma gündemi genel hatlarıyla; arz yanlı ekonomi, monetarizm ve devletin piyasadaki rolünün daraltılması ile ilişkilidir (Buria, 2004).

Başlangıçta, Doğu Avrupa Ülkelerinin dış borç müzakereleri başarılı bir şekilde sonuçlandırılmış, sermaye akışı yeniden başlamış ve büyüme hareketi daha etkin hale gelmiş olsa da, reformlar hedeflenen sonuçları yaratamamıştır. Büyüme oranı ikinci dünya savaşı yıllarında kaydedilen seviyeden daha düşük düzeye gerilemiş, bölge 1990'ların ikinci yarısı boyunca yoğun bir finansal kriz deneyimi yaşamış ve başlangıçtaki kazançlar tamamen tersine dönmüştür (Ortiz, 2003: 14–17).

IV. ÇİN'DEKİ EKONOMİK REFORM SÜRECİ

Çin, kökleri 4000 yıl öncesine kadar uzanan bir ülkedir. Bu uzun hayat seyrinin büyük bir bölümünde Çin ekonomisi, dünyadaki pek çok devletten daha ileri bir seviyede olmayı başarabilmiştir. Ancak 19. yy. boyunca, özellikle Batı Avrupa ülkeleri başarılı bir ekonomik performans ortaya koyarken, Çin, tam tersine gerilemeye başlamış ve bu süreç sonunda da dış dünyaya kapılarını kapatmıştır (Cox ve Koo, 2003).

Çin Halk Cumhuriyeti, 1 Ekim 1949 yılında Marksist-Leninist ideolojiye dayalı olarak kurulan ve Çin Komünist Partisi tarafından idare edilen tek partili bir rejimdir. 1949–1978 yılları arasında Mao'cu dönem (Mao Zedong) olarak adlandırılan komünist sürecin ardından başlatılan reformlar ile sistem yumuşatılmaya başlamıştır (DEİK, 2003: 3–7). Yani, Çin'deki politikalar Mao Zedong'un 1976 yılında ölümünden sonra değişmeye başlamıştır. Mao'nun varisleri, bazı sektörlerin -önemli ölçüde- (tarım ve dış ticaret), diğerlerinden (endüstri gibi) daha fazla reform gerekliliği olduğuna inanmışlardır.

1949 yılının hemen sonrasında gerçekleştirilen toprak reformu ile topraksız köylülere toprak verilmiş ve bir dizi radikal tedbir alınmıştır. 1953–1957 yılları arasında birinci beş yıllık kalkınma döneminde tarım açısından başarılı sayılabilecek politikaların uygulandığını ve oldukça olumlu sonuçlar elde edildiği söylenebilir. Ancak, Mao'nun yabancı teknolojiye ve yabancı üretime karşı önyargılı (şiddetle karşı) oluşu, Çin'in modernizasyonuna ciddi oranda zarar vermiş ve Çin yeni politikalar üretememiştir. Bunun uzantısında 1958–1978 döneminde uygulanan komün üretim ve paylaşım politikaları neticesinde üretim düşmüş ve kıtlık baş göstermeye başlamıştır. 1978'de kişi başına hububat üretimi 1950'deki düzeylere gerilemiştir. Yaşanan bu olumsuzluklar sonucunda 1978 yılında komün üretim sistemi değiştirilerek üretimi teşvik edici politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 1985'de uygulamaya konulan yeni bir reform programı ile de piyasa merkezli üretim ve şartlarının uygulanması amaçlanmıştır (Perkins, 1994: 23–24).

1978 yılındaki Komünist Parti kongresinden sonra ekonomide bir dışa açılma politikası benimseyen Çin Halk Cumhuriyeti, bugüne kadar ki süreçte yakaladığı hızlı ivme ile dünya ekonomisinin en önemli aktörlerinden birisi haline gelmiştir. Dışa açılma politikası ve doğrudan yabancı yatırımlar tamamen birbirine bağımlı olarak gelişen ve yüksek düzeyli ekonomik gelişmeyi sağlayan iki temel unsurdur. Kontrollü bir şekilde zamana yayılarak kademeli olarak yürütülen dışa

açılma süreci, öncelikle 1,3 milyar nüfusu ile iç pazarın ve ülkedeki ucuz işgücünün getireceği maliyet avantajını kullanmak isteyen dünya sermaye çevrelerini harekete geçirmiştir. 1990'lı yıllarda ekonominin giderek küreselleşmesi ile birlikte hızla artan sermaye hareketleri, Çin ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonunu hızlandırmış ve Çin'i geliştirmekte olan ülkeler içerisinde ilk sıraya yükseltmiştir. Dış ticaretin GSYİH'ya oranı 1978 yılında % 13'lerden 2000 yılında % 44'e yükselmiştir. Çin aynı zamanda en fazla doğrudan yabancı yatırım (FDI) alan ülkelerden birisidir ki daha önceleri yıllık bazda yaklaşık sıfıra yakın düzeylerde olan yabancı sermaye, 1990'ların ikinci yarısında GSYİH'nın % 4-5'i düzeylerine yükselmiştir. Bu, Deng Xiaoping'in Çin ekonomisinin daha fazla liberalleşmesini öngören programa desteği ile, dışa açılma politikasının devamlılığına olan inancın pekişmeye başladığı döneme rastlamaktadır. 2000 yılı Mayıs ayına kadar 180'den fazla ülkeden yabancı yatırımcı, Çin'de yaklaşık 349.537 şirket kurmuştur. Çin'e gelen yabancı yatırım tutarı 1983 yılında 1,8 Milyar \$'dan 2002 yılında 446,3 Milyar \$'a yükselmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise, yaklaşık olarak 600 milyar dolara ulaşmıştır. (Zeng, 2005). Sadece 2004 yılında çektiği yabancı yatırım miktarı Tablo 1'den de izlenebileceği gibi, 60 milyar 630 milyon dolardır (UNCTAD, 2005:306). Çin'in ikincil endüstri yapısı da 1980'ler boyunca temelden değişmiştir. 1978'e kadar üretim sektörüne kamu sektörü kuruluşları hakim durumdadır. Ancak bu tarihten itibaren imalat üretimindeki büyük artışın önemli bir kısmı yerel yönetimlerin himayesi altındaki kollektif işletmeler tarafından (bilhassa köy-kasaba işletmeleri-TVEs) ve özel sektör ya da yabancı yatırımcılar tarafından sağlanmıştır (Economist, 2005). Öncelikle kıyıda yer alan beş eyalette oluşturulan serbest bölgelere verilen izinler ile başlayan süreç, daha sonra bütün ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

1978 yılından günümüze kadar olan süreçte Çin'in yıllık GSYİH büyüme oranı ortalama olarak % 9,4 olmuştur. Tablo 1'de görüldüğü gibi, 2005 yılında %9 büyümüştür. Hızlı ekonomik büyümenin sonucu olarak, şehirdeki ve kırsal kesimde yaşayan insanların gelir ve yaşam standardı da aynı zamanda büyük gelişme göstermiştir (Ning, 2004).

Tablo 1. Çin'in Seçilmiş Makroekonomik Göstergeleri (2000-2005)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSYİH (milyar \$)	1,066	1,156	1,251	1,448	1,681	
Büyüme hızı	8.0	7.5	8.3	9.5	9.5	9.0
Resmi rezerv (Milyon \$)	168.9	216.3	292.0	409.2	615.5	825.5
Cari işlemler/ GSYİH	1.9	1.5	2.8	3.2	4.2	6.1
Tüketici fiyatları	0.4	0.7	-0.8	1.2	3.9	3.0
DYY girişleri (milyon \$)	40 715	46 878	52 743	53 505	60.630	--

Kaynak: IMF, World Economic Outlook 2005, September 2005; UNCTAD, World Investment Report 2004, UN, New York and Cenova, 2004, p.370; UNCTAD, World Investment Report 2005, UN, New York and Cenova, 2005, p.306.

Tablo 1’de dikkat çeken önemli bir kalem de resmi rezervlerdeki artıştır. Bunun en belirgin kaynağı ise dış ticaretteki başarısıdır. 2004 yılı verilerine göre Çin dünya mal ihracatında 593 milyar dolar ile üçüncü sırada yer alırken, hizmet sektörü ihracatı ise yaklaşık olarak 62 milyar dolardır. (WTO, 2005: 21). Çin’in uluslararası ticaretteki asıl önemi ise şuradan kaynaklanmaktadır: Bazı ürünlerde en büyük ihracatçı olduğu için dünya fiyatlarını aşağıya doğru iterken, bazı ürünlerde de en büyük alıcı olduğu için dünya fiyatlarını yukarıya doğru itmektedir. Bu durum en fazla gelişmekte olan ülkeleri olumsuz olarak etkilemektedir (WTO, 2005:1-2).

Çin Komünist Partisi (ÇKP), ekonomik reform sürecinde daha önceden sahip olduğu birçok güç ve yetkisinden vazgeçmiştir; ancak; Rusya’nın tersine Çin’in ekonomik başarısında ÇKP’nin kontrolü elinde tutmasının, karmaşayı ve mafyayı önlemede önemli katkısı olmuştur.

V. AYKIRI BİR KARARLILIK: BEİJİNG UZLAŞMASI

Dünyada pek çok insan için, Çin’in liberalizasyon politikaları ile hızlı bir özelleştirme, deregülasyon ve globalizasyona dayanan “Washington Uzlaşması” aynı şeyi ifade etmektedir. Ancak, Çin’in uyguladığı ekonomik reform politikaları ile Washington Uzlaşmasını aynı kabul etmek önemli bir hatadır. Çünkü Çin, ekonomik reformlarda, 1980-1990’lı yıllarda, eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi bazı üçüncü dünya ülkeleri tarafından uygulanan reformlardan oldukça farklı bir yol izlemiştir (Perkins, 1994: 23). Çin ve Endonezya, “şok terapi” olarak isimlendirilen reform paketini kabul etmemişler ve Washington Uzlaşması’na itaat etmemişlerdir. Çin’deki ekonomik reformlarda, yetkililer, reform programının aşamaları, zamanlaması, içeriği üzerinde tam bir kontrol oluşturmuşlar ve oldukça farklı bir yapı ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşım Jashua Cooper Ramo tarafından “Beijing Uzlaşması” olarak isimlendirilmiştir (Jashua C. Ramo, 2004).

Çin’in reformları büyük ölçüde kendine has özellikler taşımaktadır ve Washington Uzlaşması’nın ortaya koyduğu reform metodundan oldukça farklıdır. Çin, uygulayacağı reform programı ile ilgili kendi kararlarını kendisi almış ve reformların hızıyla ilgili detayları da kendisi belirlemiştir. Bugüne kadarki başarıları ile de Washington Uzlaşması’na alternatif olarak kalkınmakta olan ülkeler için umut veren önemli bir model olmuştur ve olmaya devam etmektedir (Jash Ramo, 2004). Beijing Uzlaşması, demokrasinin olmadığı bir piyasa reformu (Bernstam ve Rabushka, 2002), yada Sosyalist Piyasa Ekonomisi olarak tanımlanabilir (Galbraith, 2000).

Çin’de uygulanan ekonomik reform programı, birçok açılarından dünyada uygulanan diğer reform programlarından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar birkaç noktada toplanabilir.

İlk olarak, Çin Halk Cumhuriyeti’nde komünist rejimden liberal rejime geçmeden önce, temel göstergelerden birçoğu (eğitim, sağlık vb. gibi) oldukça iyi durumdadır ve liberal rejim komünist rejimin bir gecede tamamen ortadan

kaldırılmasıyla oluşturulmamış; eski rejimin mirası üzerine inşa edilmiştir. Oysa Doğu Avrupa ve üçüncü Dünya ülkelerinin pek çoğu yeni piyasa rejimini, daha önceki devlet merkezli rejimin yıkılması yoluyla oluşturmuşlardır. Ayrıca, Çin, ekonomik liberalizasyonu başlatmadan önce ülkedeki fakirliği ortadan kaldırma yönünde oldukça büyük bir çaba sarf etmiş ve bu da başarılı olmuştur. Washington Uzlaşması ise insanların yoksullaşmasına rağmen bazı politikaların uygulanmasını desteklemektedir.

İkinci önemli nokta, Çin'deki ekonomik reform gerekliliği, diğer kalkınmakta olan ülkelerden farklıdır. Örneğin, Hindistan, Brezilya vb. gibi ülkeler, ekonomik reformları, ciddi bir ekonomik ya da finansal krizle (ödemeler dengesi krizi, borç krizi ya da parasal krizler gibi) karşı karşıya kaldığı için, zorunluluk olarak uygulamaya koymuşlar ve halk desteğini de arkalarına alamamışlardır. Oysa Çin, 1978 yılında ekonomik reform programını yürürlüğe koyduğu zaman, herhangi bir krizle karşı karşıya değildir ve bu reformlara halkın geniş bir desteği söz konusudur. Diğer gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik reformların hızı ve içeriğinin nasıl olacağı, uluslararası finansal kuruluşlar ve bu kurumları kontrol eden yabancı hükümetler tarafından belirlendiği halde, Çin için böyle bir şey de söz konusu olmamıştır (Singh, 2002).

Bir başka önemli nokta, Çin'in ekonomik liberalizasyona geçişte geniş, kapsamlı ve şok bir uygulama yerine, kademeli bir yaklaşımı benimsemiş olmasıdır. İlk olarak tarım sektörü ele alınmıştır. 1978 yılından sonraki 6 yıllık süreçte, Çin ekonomisi başlıca tarıma dayanmaktadır. Bu dönemde ticaret rejiminde herhangi bir liberalizasyon söz konusu değildir. Tarıma odaklanmış olan Çin "Köy-Kasaba Girişimi" (TVEs) vasıtasıyla tümüyle kırsal ekonominin kalkınmasını hedeflenmiştir. Bu girişimler temelde eski komünlerin değişime uğramış bir versiyonudur ve 1980-1990'lı yıllarda Çin'in endüstrileşmesindeki temel dinamizmi sağlamıştır. Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelerde, kamu kuruluşları bir gecede, oldukça düşük fiyata, gelişigüzel bir şekilde ve mafya kapitalizminin bir sonucu olarak satılmıştır. Çin ise kamu kuruluşlarının üstesinden gelmek için bunlardan tamamen farklı bir yol izlemiştir. Çin'deki yetkililer Dünya Bankası'nın özelleştirme konusundaki tavsiyelerini de şiddetle reddederek uygulamamış, hatta özelleştirme kavramını dahi kullanmayarak, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinin yerine, bu birimleri "Köy-Kasaba Girişimlerinin" ortak mülkiyeti haline dönüştürmek yoluyla daha rekabetçi bir hale getirmişlerdir. Tüm bu gelişmeler, uygun, yasal ve düzenleyici bir çerçevede dâhilinde olmuş ve rekabeti teşvik ederek, monopolistik eğilimleri engellemiştir. Çin'de, özelleştirme yerine kamu kuruluşlarına daha rekabetçi bir yapının enjekte edilmesinin önemine dikkat etmek gerekir. Oysa Washington Uzlaşması'nın sunduğu standart reçeteyi uygulayan Doğu Avrupa ülkeleri bunun bedelini, düşük oranlı büyüme, kapanan fabrikalar, artan işsizlik ve fakirlikte meydana gelen artış olarak ödemiştir (CPD-Dialogue Report 12, 2003).

Bir diğer önemli konuda, Çin'deki doğrudan yabancı yatırımlardır (FDI). Çin özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkeler arasında en fazla doğrudan yabancı yatırım çeken ülkedir. Ancak gelişen dünyadaki diğer ülkelerden farklı olarak Çin, yatırımların sahipliği, doğası ve kompozisyonuna göre farklı türde bir doğrudan yabancı yatırım akışına sahne olmuştur. Ekonomik liberalizasyonun ilk yıllarında Çin'e gelen toplam doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık üçte biri deniz aşırı Çin'den gelmiştir (Hong-Kong, Tayvan). Deniz aşırı Çin, emek yoğun endüstriyi, Hong-Kong ve Tayvan'dan Çin'deki özel ekonomik bölgelere (SEZ) yeniden tahsis etmiştir. Çin, sadece sermaye ithal etmemiş, aynı zamanda teknoloji, piyasa tecrübesi (kabiliyeti), ve ticari deneyimde transfer etmiştir (Fan, 1999).

Deniz aşırı Çin'in toplam doğrudan yabancı yatırımlarının önemli bir bölümü, ulusal ve uluslararası yatırımcılar arasındaki Joint Ventures ile ilgilidir. Çin'de kamu bankalarının özel firmalara kredi vermesi yasaklandığı için, ulusal özel sektör sermaye çekebilmek için yabancı yatırımcılarla işbirliği yoluna gitmiştir. Çin'deki liberalizasyon programı hakkındaki bir başka yanlış anlamada, Çin'in yabancı yatırımcılara verdiği özerkliklerle ilgilidir. Çin, yabancı yatırımcılara sadece kırsal bölgelerdeki özel ekonomik bölgelerde özerklik tanımıştır. Ülkelerin diğer bölgelerinde, yabancı yatırımcılara karşı, kalkınma hedeflerini kapsayan bazı zorlamalar ve düzenlemeler getirmiştir (Kavalijit, 2002).

Burada üzerinde durulması gereken bir başka önemli noktada Çin'deki tasarruf hacmidir. Çin'deki tasarruf oranları özellikle post-liberalizasyon periyodundan sonra oldukça yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. 1979 yılında GSYİH'nin %35'inden 1990'larda %44'e yükselmiştir. (Kavalijit, 2002). 2005 yılında ise tasarruf oranları GSYİH'nin yaklaşık olarak %50'sine ulaşmıştır. (IMF, 2005: 96). Gene gözden kaçırılmaması gereken çarpıcı bir noktada, Çin'deki yerel bankaların verdiği kredi oranlarının GSMH içindeki payının – gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık olarak üç katı – yüksekliğidir (Herr ve Priewe, 2005: 81).

Diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığı zaman oldukça önemli başarılarına rağmen, Çin izlediği liberalizasyon programı nedeniyle, bazı ciddi problemlerle de karşı karşıya kalmıştır. En başta gelen sorun, farklı düzeylerdeki büyüme oranı ve bölgeler arasındaki gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Yatırımlardaki artış, özellikle Çin'in Güney ve Doğu kıyı şeridinde yoğunlaştığı için, kırsal bölgeler zenginleşirken Merkez ve Batı bölgeleri fakirleşmiştir. Zengin ve yoksul Çin arasındaki gelir eşitsizliği zaman içinde gittikçe daha da belirginleşmiştir. Resmi rakamlara göre, şehirde ikamet edenlerin yıllık geliri 2001 yılında %8.5 artarken, kırsal kesimde ikamet edenlerin yıllık geliri yalnızca %4.2 artmıştır.

Kırsal kesimdeki işsizlik oranı da gittikçe yükselmektedir. Yaklaşık 115 milyon işçi kırsal bölgelerdeki hızlı gelişme kaydeden şehirlere iş aramak amacıyla göç etmiştir. Aynı zamanda, bu şehirlerde de benzer şekilde kamu sektörü kuruluşlarının işçi sayısını azaltması da işsizliği daha da artırmaktadır. Resmi rakamlara göre, 1998–2001 yılları arasında, 25 milyondan fazla insan kamu sektörü kuruluşları tarafından işten çıkarılmıştır. Başlıca iş kayıpları, kamu sektörü

kuruluşları tarafından hizmet sağlamak amacıyla kurulan çiftlikler, okullar ve hastaneler olmuştur. Sonuç olarak, sosyal güvenlik kuruluşları gittikçe artan bir gerginlik altındadır ve bu zaman zaman halkın yoğun tepkisine neden olmaktadır.

SONUÇ

1990'lı yıllar, daha önceki dönemlerde uygulanan programlardan alınan derslerin de etkisiyle, kalkınma fikirleri piyasasında ciddi değişikliklere sahne olmuştur. Bu dönemde gelişmekte olan bir çok ülkede Washington Uzlaşması yaklaşımı olarak bilinen IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların düşüncelerini yansıtan ve bu kurumlar tarafından şiddetle desteklenen kalkınma politikası uygulamaları hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Washington Uzlaşması'nda, devletin rolünün yeniden değerlendirilmesi ve piyasanın rolünün genişlemesi ile daha açık ve rekabetçi bir ekonominin desteklenmesi hedeflenmiştir. Washington Uzlaşması'nın küresel anlamda yıldızının parlamasının arkasında iki önemli unsur yatmaktadır: Bunlardan ilki, 1950-1960'lı yıllardaki kalkınma ideolojisi ve uygulamalarının başarısızlığıdır. İkincisi ise, (başta IMF, Dünya Bankası) tüm uluslararası kuruluşların, Washington Uzlaşması reçetelerini oldukça kararlı bir şekilde desteklemeleridir. Başlangıçta, Washington Uzlaşması yaklaşımının uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde, sermaye akışı yeniden başlamış ve büyüme hareketi daha etkin hale gelmiş olsa da uygulama süreci sonunda reformlar hedeflenen sonuçları yaratamamıştır.

1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, Marksist-Leninist ideolojiye dayalı olarak Çin Komünist Partisi tarafından idare edilen tek partili bir rejimdir. 1949-1978 yılları arasında Mao'cu dönem olarak adlandırılan Komünist sürecin ardından başlatılan reformlar ile sistem yumuşatılmaya başlanmıştır. Çin Komünist Partisi, Rusya ve bazı eski Doğu Bloğu ülkelerinin aksine, yaşadığı reform sürecinde daha önceden sahip olduğu bir çok güç ve yetkisinden vazgeçmekle beraber kontrolü tam olarak hiçbir zaman elden bırakmamıştır. Bu da, karmaşayı ve mafyayı önlemede oldukça etkili olmuştur.

Pek çok insana göre, Çin'in uyguladığı reform paketi ile deregülasyon ve globalizasyona dayanan Washington Uzlaşması yaklaşımı aynı şeyi ifade etmektedir. Ancak bu oldukça ciddi bir hatadır. Çünkü Çin, Washington Uzlaşması reform paketini kabul etmemiş, oldukça farklı bir çizgi izlemiştir. Demokrasinin olmadığı bir piyasa reformu olarak tanımlanabilen Beijing Uzlaşması yaklaşımında, Çinli yetkililer, reform programının aşamaları, zamanlaması ve içeriği üzerinde tam bir kontrol oluşturmuşlardır. Çin'deki reformların toplu etkisi, nispeten açık pazar odaklı, merkezden yönetilmeyen, devletin öncelikli olduğu kapitalist sistem yapısıdır.

Çin'de uygulanan ekonomik reform programı, Çin ciddi bir ekonomik yada finansal krizle karşı karşıya olduğu için bir zorunluluktan değil, kendi isteği ve halkın geniş bir desteği ile yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca Çin, ekonomik liberalizasyona geçişte kapsamlı ve şok bir uygulama yerine kademeli bir yaklaşımı benimsemiştir.

Bir diğer önemli konu da, Çin'deki doğrudan yabancı yatırımlardır. 1978'de ülkede neredeyse hiç doğrudan yabancı sermaye bulunmazken 2004 yılının sonunda 60 milyar \$'lık doğrudan yabancı sermaye eşiği aşılmıştır. Toplam yabancı sermaye stoku da 600 milyar \$'a yaklaşmıştır.

Özellikle son yirmi yılda Çin, global ekonomik sistemin giderek daha çok içinde yer almış ve bu sisteme bağımlı hale gelmiştir. Kalkınmada yakaladığı hızlı ivme ile de tüm dünyanın dikkatlerini üzerine çekmeyi başarmıştır. Deng Xiaoping liderliğinde başlayan piyasa ekonomisine geçiş reformları sayesinde, bugüne kadar hiçbir ülke dünya ekonomi tarihinde Çin kadar süratli büyümemiş, insanların yaşam standardı çeyrek yüzyıl içinde bu kadar yükseltilememiştir. Çin yüzyıllar boyunca ister imparator ister Mao ya da Deng olsun hep güçlü ve karizmatik liderlerin otokratik yönetimi altında yaşamıştır. Kolektif liderlik, çoğu Çinliye göre kaosa davetiye çıkarmakla eşanlamlı olmuştur. Çin liderleri içinse en önemli unsur, istikrardır.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Çin'in ekonomik başarısı istikrarlı hükümetlere, dinamik ticaret, yatırım ve sanayi politikalarına, güçlü aile bağlarına dayanan disiplinli iş ahlakı anlayışına, enflasyonun ve kamu açıklarının kontrolüne ağırlık veren makroekonomik politikalara dayanmaktadır. Devleti küçülterek piyasa güçlerine dayanan bir kalkınma anlayışını öngören "Washington Uzlaşması" çıkmazından kurtulmak isteyen bir çok kalkınmakta olan ülkeye de alternatif bir kalkınma stratejisi olarak ilham kaynağı olmaktadır.

Diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığı zaman, oldukça önemli başarılarına ve parlıtlı istatistiklere rağmen, Çin'in bazı ciddi problemlerle karşı karşıya kaldığı da göz ardı edilmemelidir. Bölgeler arasındaki gelir dağılımındaki adaletsizlik gittikçe artmaktadır. Çin halkının önemli bir bölümü hala yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Dünya Bankası 350 milyon Çinlinin yoksulluk çizgisi (günlük 1\$) altında yaşadığını tahmin etmektedir. Bu durum yaşam standartları arasındaki uçurumun giderek daha da genişleyeceği, bunda potansiyel bakımdan tehlikeli toplumsal gelişmelere yol açabileceği korkusunu arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bernstam Michael S, and Alvin Rabushka, (2002), “Beijing Consensus for Russia?”, www.Russianeconomy.org, 2002.
- Buira, Ariel (2004), “The Dogmatism of the Washington Consensus”, *FONDAD, The Hague*, December. www.fondad.org.
- Cox, M. W. and J Koo (2003), “China : Awakening Giant”, *Federal Reserve Bank of Dallas*, www.dallasfed.org, September 2003.
- CPD-Dialogue Report 12 (2003), “Beyond the Washington Consensus: Lessons From China’s Development Experience”, www.cpd-bangladesh.org, 16.05.2003.
- Deik (2003), “Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomisi ve Türkiye İlişkileri” .
- Economist (2004), “Economic Structure”, www.economist.com, 08.03.2005.
- Fan Chengze Simon (1999), “Çin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır: İşlem Maliyetleri Yaklaşımı” (Çev. Bekir Gövdere), *DTM, Dış Ticaret Dergisi*, S.13.
- IMF (2005), *World Economic Outlook*, September 2005.
- Galbraith, James K (2000), “Sustainable Development and the Open-Door Policy in China”, *UTIP Working Paper*, No.16, www.utexas.edu.
- Herr, Hansjörg and Jan Prieue (2005), “Beyond the »Washington Consensus«: Macroeconomic Policies for Development” IPG 2.
- Naim, Moises (1999), “Fads and Fashion in Economic Reforms: Washington Consensus or Washington Confusion?”, *Foreign Policy Magazine*., www.imf.org., October 26, 1999.
- Ning, Su (2004), “At the Conference of Montreal”, Canada, June 9, www.pbc.gov.cn, 17.09.2004.
- Ortiz, Guillermo (2003), “Overcoming Reform Fatigue”, *Finance and Development*, www.imf.org., 30.09.2003.
- Parasız, İlker (2003), *Büyüme Teorileri*, Ezgi yay., Bursa.
- Parasız, İlker (2003), *İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar*, Ezgi yay., Bursa.
- Perkins, Dwight (1994), “Completing China’s Move to the Market”, *The Journal of Economic Perspectives*, Volume 8, Issue 2.
- Ramo, Jash (2004), “Beijing Consensus Replace Washington Consensus as Model in Developing World”, *Trade Foreign Policy Press Release*, 10.05.2004.
- Ramo, Jashua Cooper (2004), “China Has Discovered Its Own Economic Consensus”, *The Foreign Policy Center, Financial Times*, 08.05.2004.
- Singh, Kavaljit (2002), “From Beijing Consensus to Washington Consensus: Chinas’s Journey to Liberalization are Globalization”, *Asia-Pasific Research Network*, www.aprnet.org., 2002.
- UNCTAD (2004) , *World Invetsment Report 2004*, UN, New York and Cenova.
- UNCTAD (2005), *World Invetsment Report 2005*, UN, New York and Cenova.

- Williamson, John (2000), "What Should the World Bank Think About the Washington Consensus?", *The World Bank Research Observer*, Vol.15, No.2.
- Williamson, John (2003), "From Reform Agenda", *Finance and Development*, www.imf.org., 30.09.2003.
- Williamson, John (2004), *The Washington Consensus as Policy Prescription for Development*, Delivered at the World Bank on January 13, 2004.
- Williamson, John (2005), "A Short History of the Washington Consensus", www.iie.com/publication, 2005.
- Wolfensohn, James D (2004), "Development and Poverty Reduction Looking Back Looking Ahead", *Annual Meetings of the World Bank and IMF*, www.worldbank.org., 10.11. 2005
- WTO, (2005) World Trade in 2004–2005, Erişim: www.wto.org, 7 Şubat 2006.
- Zeng, Douglas Zhihua (2005), "China's Employment Challenges and Strategies After the WTO Accession", *World Bank Policy Research Working Paper* No:3522.